

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.35>**Ольга Перунова,**

аспірант кафедри юридичної психології

Національної академії внутрішніх справ,

начальник відділу з питань дотримання гендерної рівності

Управління моніторингу дотримання прав людини Міністерства внутрішніх справ України

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАГАЛЬНОПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ У СФЕРІ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Актуальність статті полягає у тому, що фундаментальним принципом прав кожної людини є юридичний принцип гендерної рівності, оскільки у разі його недотримання нівелюється весь спектр прав і свобод людини і громадянина. Сутність запобігання гендерно зумовленому насильству полягає передусім у профілактичних діях, спрямованих на забезпечення рівних правових можливостей жінок і чоловіків у всьому різноманітті їхньої діяльності. В умовах активного становлення гендерного інституту в усіх сферах суспільного життя виникла необхідність запровадження ефективних заходів профілактики деформації професійної правосвідомості працівників правоохоронних органів, які б включали в себе роботу на початкових стадіях підготовки поліцейських, заходи організаційно-управлінського, виховного та психологічного характеру. У статті розглядається зміст фундаментальних принципів, яких повинно бути дотримано під час застосування заходів профілактики випадків гендерно зумовленого насильства. Наводяться думки вчених щодо негативних чинників, які впливають на професійну деформацію працівників правоохоронних органів, та визначається їх співвідношення. Автор зазначає, що у вітчизняній юриспруденції загально-профілактичні заходи можуть видатися неефективними. Звертається увага, що дослідження категорії гендеру не обмежується формальною нерівністю чоловіків і жінок. У статті виокремлено такі основні принципи, як розумність, доцільність, диференціація, індивідуалізація та надано характеристику кожного з них. З'ясовано, що робота поліцейських має специфічний характер, що базується не лише на ненормованому робочому дні, а й на серйозному негативному психологічному навантаженні. З урахуванням зазначеного можна говорити, що поліцейською професійною діяльністю може займатися стресостійка, емоційно стабільна особа, яка швидко професійно адаптується. Значення висновок з урахуванням біологічних особливостей пояснює також кількість жінок та чоловіків, які працюють у правоохоронних органах. Зроблено висновок, що дані принципи не зводяться лише до забезпечення прав жінок порівняно з правами чоловіків, а охоплюють набагато більше аспектів, необхідних для ефективного застосування загальнопрофілактичних заходів.

Ключові слова: принципи, профілактичні заходи, гендерно зумовлене насильство, просвітницька робота, психологічні програми.

Постановка проблеми. Фундаментальним принципом прав кожної людини є юридичний принцип гендерної рівності, оскільки у разі його недотримання нівелюється весь спектр прав і свобод людини і громадянина. Сутність запобігання гендерно зумовленому насильству полягає передусім у профілактичних діях, спрямованих на забезпечення рівних правових можливостей жінок і чоловіків у всьому різноманітті їхньої діяльності.

В умовах активного становлення гендерного інституту в усіх сферах суспільного життя виникла необхідність запровадження ефективних заходів профілактики деформації професійної правосвідомості працівників правоохоронних органів, які б включали в себе роботу на початкових стадіях підготовки поліцейських, заходи організаційно-

управлінського, виховного та психологічного характеру. Таким чином, з урахуванням динаміки формування морально-психологічних компонентів у структурі особистості працівників правоохоронних органів виникає необхідність розроблення ефективних заходів для попередження їх деформації.

Актуальність дослідження основних принципів загальнопрофілактичних заходів у сфері гендерно зумовленого насильства зумовлена необхідністю визначення їх ефективності, вдосконалення та впровадження у роботу кожного підрозділу Національної поліції України.

Окремі аспекти протидії гендерному насильству знайшли своє відображення у наукових працях таких дослідників, як Н.В. Аніщук, Ю.Ю. Боброва, І.В. Ващенко,

Н.В. Галіцина, Н.А. Голярдик, З.Р. Кісіль, Ю.В. Івченко, О.Л. Остапчук та ін.

Разом із тим поза сферою їхніх досліджень залишилося багато проблем, що також потребують наукового вивчення, зокрема деформаційні процеси, пов'язані зі специфікою діяльності працівників правоохоронних органів, а також заходи, спрямовані на їх попередження.

Вклад основного матеріалу. Гендерна рівність у професійній взаємодії – складова частина загального принципу рівності як основи демократичного устрою держави й суспільства. Принцип рівності є універсальною категорією й виключає дискримінацію за будь-якою ознакою: раси, кольору шкіри, релігії, соціального статусу. Рівність за ознакою статі відображає лише один, але дуже вагомий елемент у конструкції загального принципу рівності.

Профілактична діяльність повинна бути зосереджена на відповідних принципах, оскільки важливим є досягнення сприятливого клімату у професійних відносинах представників силових структур.

Під загальною профілактикою варто розуміти систему превентивних заходів, що спрямовані на усунення причин, чинників та умов, що викликають насильницькі схильності особистості.

На нашу думку, загальнопрофілактичні заходи у сфері запобігання гендерно зумовленому насильству повинні базуватися на принципах розумності, доцільності, диференціації, індивідуалізації.

Звичайно, принцип розумності певною мірою визначається в рамках допустимого у конкретному соціумі й є оціночним поняттям, відображаючи специфіку суспільної свідомості. Проте зазначений принцип спрямований на досягнення цілей правового регулювання та забезпечення балансу між різними соціальними цінностями під час оцінки діянь особи та застосування до неї профілактичних засобів. Принцип доцільності означає дотримання пропорційності щодо впливу закону і наслідків діяння особи. Тобто якщо існує вибір між застосуванням того чи іншого заходу до особи, необхідно враховувати існуючі соціальні умови та вплив, який здійснює особа на них.

Принцип диференціації полягає у необхідності застосування різних заходів профілактичного характеру залежно від різних обставин та з урахуванням наслідків. Оскільки головним завданням профілактичних заходів є вплив на свідомість особи щодо її вже вчинених або можливих насильницьких дій у майбутньому, потрібно враховувати всі обставини, що можуть вплинути на таку особу.

Необхідно зазначити, що важливим є принцип індивідуалізації, який полягає в окремому підході до конкретної особи з урахуванням її психологічних особливостей.

Зазначені принципи повинні бути покладені не лише у розроблення профілактичних заходів із метою попередження гендерно зумовленого насильства, а й у розроблення законодавчого регулювання.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо запобігання та протидії насильству визначено, що періодичне вивчення соціально-психологічного клімату повинно проводитися за обов'язкового дотримання принципів добровільності, конфіденційності та анонімності, що дає змогу оцінювати ефективність профілактики та заходів реагування на випадки насильства [1].

Незважаючи на достатній інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблеми психологічного насильства, на разі програм, спрямованих на попередження даного феномена, недостатньо, увага психологів більшою мірою зосереджена на допомозі жертвам насильства, а не на заходах профілактики. Увага спрямована переважно на реабілітацію потерпілих через екстрене втручання в ситуацію насильства.

Н.В. Аніщук визначає, що висхідним посиленням аналізу проблеми викорінення гендерного насильства є застосування «формули рівності», що полягає у рівності прав та можливостей, застосуванні механізмів, які забезпечують реальне відтворення гендерної рівності в усіх сферах соціального життя, у тому числі й нормативних, інформаційних та освітніх системах. Оскільки зазначена формула лише юридично існує у багатьох державах та в Україні, проблема гендерної дискримінації залишається не вирішеною, а з нею й проблема гендерного насильства [2, с. 12].

Ю.Ю. Боброва, досліджуючи гендерний аспект суддівської діяльності, з метою дотримання гендерної рівності пропонує врахувати «гендерний коефіцієнт», за допомогою якого можна вирахувати навантаження на суддів з урахуванням їх сімейного та соціального стану (кількість дітей на утриманні, наявність непрацездатних батьків). Зокрема, вчена пропонує запровадити «правильну» гендерну політику у суді, що базувалася б на призначенні слухань у першій половині дня [3, с. 14].

На нашу думку, зазначені наукові висновки потребують конкретизації, оскільки у разі їх практичного застосування виникне питання про можливість втручання у суддівську діяльність, яка регламентується спеціальним законодавством та процесуальними кодексами.

Якщо ж проводити аналогію з діяльністю у правоохоронних органах, на нашу думку, застосування подібних «гендерних коефіцієнтів» є неоднозначним питанням.

Робота поліцейських має специфічний характер, що базується не лише на ненормованому робочому дні, а й на серйозному негативному психологічному навантаженні. З урахуванням зазначеного можна говорити, що поліцейською професійною діяльністю може займатися стресостійка, емоційно стабільна особа, яка швидко професійно адаптується. Зазначений висновок з урахуванням біологічних особливостей пояснює також кількість жінок та чоловіків, які працюють у правоохоронних органах.

Аналізуючи чинники, що впливають на професійну деформацію працівника правоохоронних органів, І.В. Вашенко та З.Р. Кісіль указують, що вони переважно зумовлені специфікою правоохоронної діяльності, особистісними властивостями, факторами соціально-психологічного характеру. Професійна деформація характеризується, зокрема, проявами на професійній свідомості, а також спілкуванні й ефективності службової діяльності. Разом із тим, характеризуючи деформацію професійної свідомості, можна виокремити такі ознаки: корисливі цілі; цинізм; холодність; замкнутість; байдужість до людей і своєї професійної діяльності; свідоме нехтування нормами моралі, втрата почуття службового обов'язку й особистісної відповідальності [4, с. 138].

Чоловіки-правоохоронці нерідко все ще переконані в тому, що жінки «неспроможні» діяти в небезпечних ситуаціях. А такі ситуації й є основою діяльності в секторі безпеки. Але жінки дають свою відповідь на цей виклик: свідомо йдуть на «передній край», на найважчу і ризиковану роботу.

Вони все частіше займають найбільш маскулінні позиції і, по суті, багато в чому зайняті «виробленням гендеру», в даному разі чоловічого. Жінки цієї групи домагаються визнання у колег-чоловіків як професіоналів, але часто перестають бути жінками в їхніх очах. Окрім того, підвищення самооцінки у цій групі може поєднуватися з відчуттям ізоляції, оскільки таких жінок можуть не сприймати не тільки на роботі, а й навіть удома.

Так, у системі Міністерства внутрішніх справ України станом на березень 2019 р. працювало 24,5% жінок, тобто понад 70 тис осіб. Із них близько 8 тис працювали у Державній службі з надзвичайних ситуацій, 4 тис – у лавах Національній гвардії та 11 тис – у Державній прикордонній службі України [5, с. 18].

Н.В. Галіцина, досліджуючи гендерну рівність в органах Національної поліції України, зазначає, що забезпечити таку рівність можливо лише за умови реально діючого правового механізму, завдяки якому цей принцип впроваджуватиметься у всіх сферах суспільного життя через діяльність державних і громадських інституцій та підкріплюватися гарантіями з боку держави. Під поняттям «механізм забезпечення гендерної рівності в органах Національної поліції України» вчена пропонує розуміти «складну, структуровану, динамічну, комплексну систему, через нормативно-правовий, інституційний та процедурний складник якої за допомогою певних правових інструментів цілеспрямовано забезпечується і впроваджується у діяльність Національної поліції України принцип гендерної рівності» [6, с. 114].

Зокрема, робота щодо профілактики вчинення гендерно зумовленого насильства повинна починатися не з моменту звернення особи з подібною заявою, а від самого початку підготовки працівників до служби у силових структурах.

Для того щоб суспільство могло протистояти негативним впливам гендерно зумовленого насильства, що все більш агресивно впливає на молодих недосвідчених працівників, необхідно орієнтуватися саме на зазначену аудиторію, оскільки на етапах становлення особистості можна формувати та культивувати загальнолюдські та особистісні цінності.

Важливим напрямом профілактики гендерно зумовленого насильства є просвітницька робота з курсантами та потенційними майбутніми працівниками поліції або інших силових структур. У кожному навчальному закладі повинна постійно проводитися робота психолога як у загальному порядку, так і з кожною групою окремо, спрямована на формування вмінь майбутніх працівників поліції підтримувати здорові міжособистісні відносини.

Проживання у казармі, суворе субординація та регламентація діяльності часовими рамками, ізоляція контактів, обмежене спілкування з друзями, взаємодія з іншими курсантами під час певних побутових відносин та виконання службових завдань на вимушеній основі, психологічний тиск як із боку командирів, так і з боку неформальних лідерів у казармі та групі є важливою специфікою у навчанні курсантів будь-якої силової структури. Зазначенні чинники накладають суттєвий психологічний відбиток на взаємовідносини та характер особистостей, знижуючи певні позитивні й розвиваючи негативні властивості. Трапляються випадки, навіть

якщо курсанти товаришують, що у процесі навчання вони періодично закриваються в собі, озлоблюються. Більше того, не всі офіцери курсової ланки, ураховуючи специфічність професійної діяльності, мають навички комунікації з курсантами-дівчатами [7, с. 26].

О.Л. Остапчук звертає увагу на необхідність гендерного підходу у педагогічній освіті. У практичній діяльності перед педагогами можуть поставати питання, вирішення яких можливе лише зі знаннями з гендерної тематики. Викладач повинен володіти необхідним відповідним методологічним та методичним апаратом, що включає в себе систему наукових знань про гендер [8].

Отже, правове виховання курсантів є складним процесом, що включає правове навчання, виховання поваги, формування правових переконань та цінностей, установки щодо ефективної діяльності. При цьому звертається увага на взаємозв'язок процесів правового навчання і правового виховання.

Окрім зазначеного, одним із заходів є побудова психологічних програм для співробітників за основними видами діяльності в органах поліції, які б ураховували специфіку кожного напрямку роботи поліцейського. Такі програми повинні розроблятися на основі методичних рекомендацій з урахуванням організації роботи співробітників, які піддаються суттєвому психологічному навантаженню.

Програма повинна визначати також форми і методи соціально-психологічного відбору співробітників під час призначення або переміщення на керівні посади та інші вироблення критеріїв для оцінки їх професійно-психологічної придатності.

Відповідна програма забезпечила б якісне виконання завдань, що стоять перед начальними закладами та кадровими підрозділами, шляхом застосування у професійній діяльності психологічно обґрунтованих форм і методів роботи, прийомів і технологій. Чітко визначені рекомендації спеціальної програми дадуть змогу здійснювати кадровий підбір працівників з урахуванням усіх необхідних професійно-психологічних вимог.

Вірний підхід до підготовки курсантів та відбору кадрового складу у системі будь-якої силової структури дасть змогу сформулювати їй позитивний імідж та посилити довіру суспільства.

Ю.В. Івченко зазначає, що гендерне виховання молоді повинно мати індивідуальний підхід та ґрунтуватися на важливих аспектах: власне статевого виховання, морального-психологічного виховання, соціально-поведінкового виховання [9, с. 24].

На думку Н.А. Голярдик, ефективним способом профілактичних дій буде застосування індивідуального підходу до курсанта з боку психолога (викладача). Важливо звертати увагу на формування кола інтересів особистості з урахуванням її характеру та здібностей. Позитивним впливом будуть фізичне навантаження, саморозвиток, що сприятимуть подоланню агресії у молодих людей [10, с. 234].

Висновки

Ураховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що наслідком недотримання запропонованих нами принципів розумності, доцільності, диференціації, індивідуалізації може бути руйнування основної мети заходів, спрямованих на боротьбу з гендерно зумовленим насильством.

На нашу думку, варто також ураховувати, що боротьба за непорушність гендерної рівноправності є динамічним інститутом міжнародного, європейського та внутрішньодержавного права, який становлять принципи і норми, що забезпечують реалізацію і захист загальноновизнаних прав людини по відношенню до людей із різною гендерною ідентичністю. Отже, державна політика повинна також ураховувати відповідні основні напрями розвитку вказаних заходів.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>.
2. Аніщук Н.В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2008. 36 с.
3. Боброва Ю.Ю. Гендерний аспект суддівської діяльності (теоретико-правовий вимір): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; ПВНЗ «Ун-т Короля Данила». Івано-Франківськ, 2020. 36 с.
4. Ващенко І.В., Кісіль З.Р. Причини та ознаки прояву професійної деформації працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 2(27). С. 134–140.
5. Гендерна рівність міфи, факти та державна політика. ЄС-ПРООН. Інформаційний посібник для депутатів. С. 60.
6. Галіцина Н.В. Механізм забезпечення гендерної рівності в органах національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 113–119.
7. Бакаганова В.Б., Гура С.О., Попова Т.О. Гендерні особливості комунікативних компетенцій у курсантів НУЦЗУ. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 19. С. 23–35.

8. Остапчук О.Л. Гендерний підхід до професійної підготовки соціальних педагогів. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2012. №6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_6_37.

9. Івченко Ю.В. Морально-психологічні критерії гендерного виховання сучасної молоді. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/12345>

6789/10814/1/%D0%90%D0%BA%D1%82.%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1.%20%D1%8E%D1%80.%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB_p022-024.pdf.

10. Голярдик Н.А. Соціально-психологічні умови подолання та корекція агресивної поведінки у студентської молоді (курсантів). *Молодий вчений*. 2016. № 12. С. 232–235.

Olha Perunova. Basic principles of general preventive measures in the field of gender-based violence

The relevance of the article is that the fundamental principle of human rights is the legal principle of gender equality, because in case of non-compliance, the whole spectrum of human and civil rights and freedoms is leveled. The essence of preventing gender-based violence lies primarily in preventive actions aimed at ensuring equal legal opportunities for women and men in all their diversity. In the conditions of active formation of the gender institute in all spheres of public life there was a need to introduce effective measures to prevent deformation of professional legal awareness of law enforcement officers, which would include work in the initial stages of police training, organizational, managerial, educational and psychological measures. The article deals with the content of the fundamental principles that should be observed during the stipulation of the prevention of cases of gender-based violence. The opinions of scientists regarding negative factors that affect the professional deformation of law enforcement workers and their ratios. The author notes that in domestic jurisprudence, general prevention measures can be issued ineffective. The author pays attention that the study of the gender category is not limited to the formal inequality of men and women. The article also offers the following basic prints such as intelligibility, expediency, differentiation, individualization and the characteristic of each of them. It was found that the work of police officers is specific, based not only on irregular working hours, but also a serious negative psychological burden. Given the above, we can say that police professional activities can be engaged in stress-resistant, emotionally stable person who quickly adapts professionally. This conclusion, taking into account biological features, also explains the number of women and men working in law enforcement. It is concluded that these principles are not reduced to ensuring women's rights compared with the rights of men, but cover a lot more aspects necessary for the effective use of general prophylactic measures.

Key words: principles, prevention measures, gender-based violence, educational work, psychological programs.